

Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon

Bevezetés

Robin Edina és Seidl-Péché Olivia

robin.edina@btk.elte.hu

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

olivia@inyk.bme.hu

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Idegen Nyelvi Központ

Kivonat: A korpuszalapú fordításkutatás az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb és legtermékenyebb kutatási paradigmájává vált. A fordítási folyamat és a fordítási szöveg sajátosságainak leírását célzó vizsgálódásoknak mostanra már nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a számítógépes korpusznyelvészeti eszközök, ezeken belül is a nyelvi közvetítés eredményeképpen létrejött szövegeket tartalmazó, nagyméretű digitális korpuszok, amelyek gépi elemzése statisztikailag jelentős adatokkal támaszthatja alá a kutatási eredményeket. A technika fejlődése és az egyre modernebb eszközök újabb lendületet adtak a korpuszalapú vizsgálatoknak nem csupán a nemzetközi szintéren, hanem a magyarországi fordításkutatók körében is.

Kulcsszavak: fordítási szöveg, korpuszalapú fordítástudomány, megakorpusz, multimodális korpusz, Pannónia Korpusz

Robin Edina és Seidl-Péché Olivia: Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon. In: Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2020. *Fókuszban a fordított és a tolmácsolt szöveg: korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon*. Segédkönyvek a nyelvi közvetítésről I. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program, MANYE Fordítástudományi Szakosztály. DOI: <https://doi.org/10.36252/Nyelvikozvsegedkonyv1.1>

1. A hazai kutatási körkép

A magyar korpuszalapú fordítástudományi kutatások gyakorlatilag kis időbeli elmaradással tartottak lépést a nemzetközi trendekkel, és a múlt század 90-es éveitől kezdve jelentek meg folyamatosan. Klaudy Kinga 1987-es, autentikus és oroszról fordított magyar célnyelvi szövegek összehasonlító korpuszán végzett kutatása (Klaudy 1987) még manuális elemzésre támaszkodott, ugyanakkor Kohn János egy évtizeddel később már szakirodalmi leírások, valamint német és angol minták alapján építette fel számítógéppel olvasható és kutatható, párhuzamos szövegeket tartalmazó fordítási korpuszát. Kutatásának fókuszában a fordítás nyelvészeti és irodalmi megközelítésének összekapcsolása állt (Kohn 1997). A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében is megindultak a korpusznyelvészeti kutatások, és az első iniciatívák között szerepelt az a projekt, amely más európai nyelvészeti intézményekhez kapcsolódva 1999-ben létrehozta Orwell *1984* című műve alapján az angol–magyar párhuzamos korpuszt. A Nyelvtudományi Intézet honlapján a mai napig elérhető és gépileg kereshető az *Orwell: 1984 – angol–magyar párhuzamos korpusz*¹, amely lehetővé teszi egy-egy angol kifejezés összes előfordulásának és azok magyar fordításának listázását.

Az ezredfordulót jellemző technológiai fejlődés hazánkban is lehetővé tette a korpuszalapú fordítástudományi kutatások elterjedését és az egyes kutatók személyi számítógépén létrehozott korpuszok megjelenését. Az első fordítástudományi korpuszalapú doktori értekezést Pápai Vilma írta 2001-ben (Pápai 2001). Az általa vizsgált, összesen 45 ezer szövegszóból álló Arrabona korpusz angol–magyar párhuzamos és összehasonlítható szövegeket tartalmazott. Kutatásának középpontjában az explicitációs hipotézis vizsgálata állt, miszerint a fordítás eredményeként keletkezett szövegek általában explicitebbek a forrásnyelvi szövegeknél, azaz „a fordítók felerősítik a forrásnyelvi szöveg logikai kapcsolatait és utalásrendszerét, kiegészítik az elliptikus szerkezeteket, magyarázó betoldásokat alkalmaznak a forrásnyelvi kultúrába ágyazott fogalmak, eszmék, események, az

¹ Orwell: 1984 - angol-magyar párhuzamos korpusz.

Elérhető: <http://corpus.nytud.hu/demo/infotrend/orwell/>

ún. reáliák stb. megvilágítására” (Pápai 2001: 4). Pápai projektjével szinte párhuzamosan indult meg a Szent István Egyetem Nyelvi Intézetében az első angol–magyar párhuzamos szövegeket tartalmazó szaknyelvi korpusz építése (Heltai 2007). A korpusz mérete átlépte az egymillió szövegszavas határt (1,1 millió szó), és a kutatások elsősorban a szakfordítások jellegzetességeinek vizsgálatát tették lehetővé, illetve kiszolgálták a szakfordítóképzés céljait és a fordítói kompetenciák feltárását, mivel a korpuszba gyűjtött szövegek részben hivatásos fordítóktól, részben szakfordító hallgatóktól származtak. A Szegedi Tudományegyetem keretei között zajlott az orosz–magyar kétirányú párhuzamos és összehasonlító korpusz építése (Szabó et al. 2011), amely mindkét nyelven tartalmaz autentikus és fordítás útján keletkezett szövegeket. A 130 ezer szövegszóból álló, szépirodalmi, tudományos, és hivatalos szövegeket tartalmazó HunOr korpusz annotálását (mondatokra bontás, tulajdonnévi annotáció) és mondat szintű párhuzamosítását a kutatási célok pontosabb végrehajtása érdekében valósították meg.

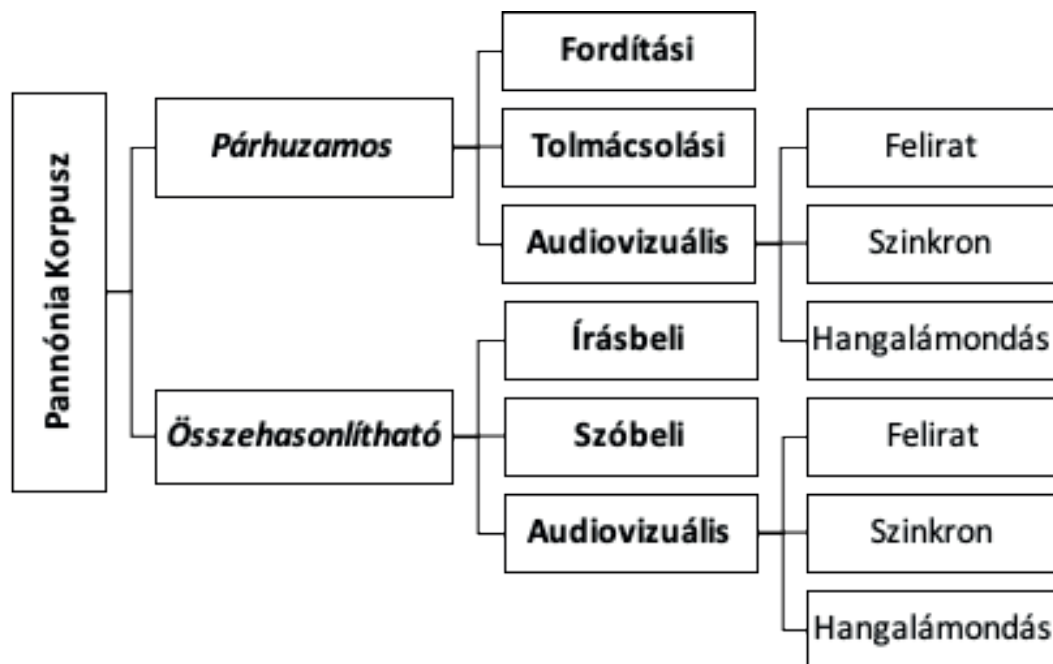
A második magyar nyelvű, korpuszalapú fordítástudományi disszertáció 2004-ben született meg. Balaskó Mária a fordításnyelv vizsgálata során arra helyezte a hangsúlyt, hogy a korpuszelemzés segítségével a konkrét nyelvi adatok alapján írja le a fordítási jelenségeket, és a kimutatott szabályszerűségek mentén vonja le az általánosítható következtetéseket (Balaskó 2004). Ezek után a 2010-es évektől kezdve egymás után jelentek meg a korpuszalapú fordítástudományi kutatások az ELTE Fordítástudományi Programjának keretében. A kutatások olyan témakörökkel foglalkoztak, mint a filmfordítás (Polcz 2012, Somodi 2014), a fordítási kompetencia (Makkos 2015), a géppel támogatott fordítás (Lengyel 2013, Ábrányi 2016), az információs szerkezet (Nagy 2015), az interkulturális kommunikáció (Kovács 2015), a lektorálás (Mohácsi-Gorove 2014, Robin 2014), a lexikai kohézió (Bozsik 2015, Seidl-Péché 2011a) és a tolmácsolás (Sato 2014). A felsorolt kutatók mindegyike létrehozta a saját kutatási céljainak megfelelően összeállított korpuszokat, ugyanakkor egyre sürgetőbb igénnyé vált egy gépileg elemezhető, akár közösen is kutatható fordítástudományi referenciakorpusz építése.

2. A magyar fordítási korpuszprojekt

Néhány évvel ezelőtt egy, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordítástudományi Doktori Programján belül elindított projekt tűzte ki célul egy több millió szövegszóból álló magyar fordítási megakorpusz felállítását, illetve szorgalmazta a korpusz szövegállományán végzett kutatásokat a fordítási nyelvhasználat átfogó vizsgálatára és a korpuszalapú fordítástudomány magyarországi támogatására. A munkában részt vevő kutatócsoport egy olyan digitális szövegtár felállítását irányozta elő, amely megkönnyíti a fordításkutatók munkáját, nagy mennyiségű szöveget kínálva kvantitatív és kvalitatív kutatásokhoz egyaránt. Egy efféle szövegtár lehetőséget nyújthat hipotézisek tesztelésére és újabb kutatási hipotézisek felállítására, új eredményekkel gazdagítva a tudományt, és hozzájárul a diszciplína fejlődéséhez. Az ebből a megfontolásból alapított Pannónia Korpusz olyan számítógépen tárolható szövegtár, amely teljes mértékben megfelel a mai modern korpuszokkal szemben támasztott kritériumoknak. Multimodális korpusz, tehát fordított, tolmácsolt és audiovizuális szövegeket egyaránt magába foglal, párhuzamos és összehasonlítható komponenst is tartalmaz, lehetőséget nyújtva a magyar fordítási piacon folyó, sokoldalú fordítási tevékenység kutatására, beleértve a lektorálást is (Robin et al. 2016).

A párhuzamos korpusz idegen nyelvről, egyelőre főként angolról magyar nyelvre és magyarról idegen nyelvre fordított természetes szövegeket tartalmaz. A Pannónia Korpusz bizonyos mértékig tehát kétirányú korpusznak tekinthető, mivel a magyarról idegen nyelvre fordított szövegek nem csupán a párhuzamos, hanem az összehasonlítható főkorpuszba is beletartoznak. Az összehasonlítható korpusz eredetileg is magyar nyelven született, írásbeli és szóbeli autentikus magyar szövegeket tartalmaz, felépítését tekintve a fordítási, tolmácsolási és audiovizuális alkorpuszra tagolt párhuzamos főkorpuszt követi. A korpusz tervezésekor a projekt résztvevői egy olyan magyar nyelvű fordításokat és autentikus szövegeket tartalmazó digitális gyűjtemény összeállítását tűzték ki célul, amely a modern nyelvhasználatot tükrözi – 2000 után keletkezett természetes szövegeket válogatva a gyűjteménybe –, ilyen módon több milliós szavas méretével, számos szövegfajtát felvonultató sokszínűségével és reprezentatív összetételével gondoskodik a jövőbeli fordítástudományi kutatások eredményeinek általánosíthatóságáról.

1. ábra

A Pannónia Korpusz összetétele

A Pannónia Korpusz jelenlegi állapotában több mint 15 millió szövegszót számlál, minden alkorpuszában tartalmaz fordítás eredményeként született, illetve autentikus szövegeket is. Szövegfajták tekintetében a korpusz az eredeti célkitűzésekhez képest tovább bővült, immár tíz témában kínál kutatásra alkalmas szövegeket a vizsgálatok számára, ahogyan azt a 2. ábra felsorolása is tükrözi. A korpusz legújabb komponense az egészségtudományi alkorpusz – nem meglepő módon, hiszen az orvosi szövegek vizsgálata friss kutatási területként jelentkezik a fordítástudományban.

A korpuszalapú fordítástudományi kutatások egyik kritikus pontja a korpuszépítés nehézsége, az adatgyűjtés. Baker (1995) kifejti, hogy a korpuszok felépítéséhez több okból is nagyon nehéz megfelelő forrásokat találni. Először is a fordítók többnyire gyanakodva fogadják a felkérést, hogy fordított szövegeket bocsássanak a kutatók rendelkezésére, tartva az esetleges értékeléstől.

2. ábra

A Pannónia Korpusz alkorpuszai



Gyakran nem is nyilvánvaló számukra, milyen előnnyel jár munkájukra nézve a kutatás támogatása, ráadásul számos szövegfajta esetében titoktartási szerződés korlátozza a szövegek elérhetőségét. További nehézséget jelent, hogy a szöveggyűjtés rengeteg időt és energiabefektetést igénylő vállalkozás. Mindez korlátozza a korpuszok fejlődését. Ez alól a Pannónia Korpusz sem kivétel; mindazonáltal a folyamatos bővítés következtében továbbra is fokozatosan növekszik a mérete.

A 2018/2019-es tanévben az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék mesterszakos hallgatóinak közreműködésével sikeresen befejeződött az intermodális tolmácsolási korpusz fejlesztése az Európai Parlament interneten elérhető adatbázisából származó eredeti, tolmácsolás és fordított szövegek gyűjtésével. A tolmácsolási alkorpusz ilyen módon számos kutatási lehetőséget kínál a magyar, francia, angol és német nyelv viszonylatában (Szegh 2017, Götz 2017), párhuzamos és összehasonlítható elemzésekhez egyaránt.

Az audiovizuális alkorpusz (Robin és Szegh 2018) ugyancsak jelentős fejlődésen ment keresztül; angol–magyar nyelvi irányban befejeződött a szövegek, mozifilmek, sorozatok és dokumentumfilmek feliratának, valamint szinkronjának gyűjtése és transzkrip-

ciója, illetve folyamatban van az audiovizuális szövegek feldolgozása német–magyar és francia–magyar nyelvi irányban is. Az audiovizuális szövegek manuális átírásához szintén segítséget kapott a Pannónia Korpusz az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékétől. Először a 2016/2017 őszi félévében meghirdetett közismereti kurzus keretén belül végezték mesterszakos hallgatók az átírást a korpuszprojekt tagjainak irányításával. A magyar nyelvű autentikus audiovizuális tartalmak esetében komoly nehézségek merültek fel: magyar nyelvről csak ritkán készül angol, német vagy francia szinkron, így csupán a feliratok szövegéből építhető kétirányú párhuzamos korpusz. Jelenleg a fordítási alkorpusz építése folyik egészségtudományi témájú szakszövegek gyűjtésével; és bár a szövegtár továbbra is folyamatos fejlesztés alatt áll, máris lehetőséget kínál a kutatásokra.

3. A tanulmánykötet felépítése

A jelen kötet a magyar fordítástudomány berkeiben jelenleg folyó, elsősorban a fentiekben bemutatott Pannónia Korpusz szövegeit felhasználó, korpuszalapú kutatásokba igyekszik bepillantást nyújtani elméleti kérdések tárgyalásával és empirikus kutatások bemutatásával. A kutatások a korpusz mindkét főkorpuszából – párhuzamos és összehasonlítható –, valamint összes alkorpuszából – fordítási, tolmácsolási és audiovizuális – merítenek a vizsgálatokhoz. A kötet tanulmányai áttekintik a korpusznyelvészeti vizsgálatok fő elméleti és módszertani dilemmáit, rávilágítanak a feltárt normák és univerzális fordítási sajátosságok különbségeire, valamint érdekes ismeretekkel és eredményekkel gazdagítják a korpuszalapú fordításkutatás iránt érdeklődők tudását a fordítás és tolmácsolás eredményeként keletkezett szövegek általános nyelvi jellemzőiről és a nyelvi közvetítők stratégiáiról.

A kötet első tanulmányának szerzője a magyar fordítástudomány megteremtője és az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának vezetője, **Klaudy Kinga** professzor asszony, aki a hazai fordításkutatók körében úttörőként alkalmazta a párhuzamos és az összehasonlítható korpuszokat vizsgálati eszközként (Klaudy 1987, 2005). *Visszatekintés egy korai korpuszelemzésre* című tanulmányában egy olyan kutatást elevenít fel, amelyet

1980-ban nyújtott be kandidátusi értekezésként. A szövegek elemzését akkor még manuálisan végezte, de az eredmények ma is érvényesek. Oroszból fordított magyar szakmai és tudományos szövegeket hasonlított össze hasonló időben keletkezett és hasonló témájú autentikus magyar szövegekkel. A vizsgálat középpontjában bizonyos grammatikai mutatók (a mondatok és a mondategységek hosszúsága, szerkesztettsége, mélysége, bővítettsége), valamint bizonyos aktuális tagolási típusok álltak (visszautaló téma, informatív téma, retorikus téma, emelkedő réma, ereszkedő réma, egyenletes réma). A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált grammatikai mutatók és aktuális tagolási típusok gyakoriságában eltérések mutatkoznak a fordított magyar szövegek és az autentikus magyar szövegek között, és ezen eltérő disztribúciós jegyek alapján a fordított szövegek kvázi-helyes magyar szövegnek nevezhetők.

A tanulmánykötetben szereplő második cikk szerzője **Balaskó Mária**, akit ugyancsak a magyarországi korpuszalapú fordítástudomány úttörőjeként tartunk számon. Jelenleg az ELTE Savaria Egyetemi Központ oktatója, jelentősebb kutatási területei között a fordítástudomány és a korpusznyelvészet kapcsolata mellett megjelenik a lexikális grammatika és az interkulturális kommunikáció is. *Korpuszalapú fordítástudomány, és ami mögötte van* című tanulmányában részletesen ismerteti a brit nyelvészeti tradíció meghatározó elveit, illetve bemutatja, miként járult hozzá a fordítástudomány leíró paradigmáján belül a korpuszalapú fordításkutatás kialakulásához. A cikk amellel érvel, hogy a korpusznyelvészetben kidolgozott analitikus eszközöket alkalmazni lehet a fordítás eredményeként keletkezett szöveg általános nyelvi mintázatainak vizsgálatára.

A kötetben szereplő következő tanulmány **Seidl-Péché Olívia** írása, aki a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központjának oktatója. A korpusznyelvészeti kutatások sorában először végezte el szövegek lexikai-szemantikai tulajdonságának, nevezetesen a lexikai kohézió vizsgálatának feltárását nyelvtechnológiai eszközök segítségével (Seidl-Péché 2011b). További kutatási területei közé tartozik elsősorban fordított szakszövegek esetében e szövegek lexikai sajátosságainak, különös tekintettel a terminológia menedzseléssel kapcsolatos preferenciáinak vizsgálata. Jelen tanulmánya *Korpuszalapú fordításkutatás: lehetőségek és nehézségek. Fókuszban a kor-*

puszépítés és a korpuszalapú elemzés címmel azokat a legfontosabb szempontokat kísérel meg számba venni, amelyek figyelembevétele elengedhetetlen a korpuszalapú kutatások tervezésénél és a korpuszok összeállításánál. Az összegyűjtött szempontrendszer mintegy iránymutatásként is szolgálhat a jövőbeni kutatások, korpuszépítők munkájához.

Az empirikus kutatásokról beszámoló tanulmányok sorában az első **Pápai Vilma**, a Széchenyi István Egyetem egykori oktatójának mostanáig csupán angol nyelven elérhető 2004-es cikke, amely eredetileg Anna Mauranen és Pekka Kujamäki *Translation Universals. Do they exist?* című tanulmánykötetében jelent meg a John Benjamins könyvkiadó gondozásában. A tanulmányt, amelyben a szerző disszertációja legfontosabb eredményeit foglalja össze, immár magyarul olvashatjuk az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék mesterszakos hallgatóinak, Heltai Edit Fruzsínának, Juhász Dórának, Kis Elizabetnek, Nagy Laurának és Szász Barnának fordításában, *Explicitáció – a fordítás univerzális jellemzője?* címmel. A szerző korpuszalapú vizsgálat alapján járja körül az explicitáció jelenségét, amelyre a szakirodalom a fordítási szöveg univerzális jellemzőjeként hivatkozik. A kutatás egy fordított szövegeket tartalmazó angol–magyar nyelvű párhuzamos korpusz, valamint egy autentikus magyar szövegekből álló összehasonlítható korpusz alapján végzett kettős elemzésre épül, rámutatva a különbségre az explicitáció mint fordítási művelet és az explicités mint szövegsajátosság között. Fényt derít továbbá arra a kérdésre, vajon van-e szorosabb összefüggés az explicitáció és az ugyancsak fordítási univerzálénak tartott egyszerűsítés között.

A kötet második tanulmánya **Mány Dániel** írása, aki az ELTE BTK fordító–tolmács mesterszakos hallgatójaként szerzett diplomát, jelenleg az ELTE FTT és az SE ETK megbízott oktatójaként francia fordítást és fordítói projekt munkát tanít. Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatójaként kutatási területe az orvosi szakfordítás, különös tekintettel a betegájékoztatókra, továbbá a Pannónia Korpusz egészségtudományi alkorpuszának fejlesztőjeként is tevékenykedik. A kötetben olvasható, *Idegen szavak félautomatikus elemzése autentikus és fordított orvosi szövegekben: fordítási stratégiák angolról franciára és magyarra fordított betegájékoztatók tükrében* című feltáró tanulmányának középpontjában az idegen szavak jelensége áll, azon belül is az orvostu-

dományi terminusok előfordulása és fordítása autentikus angol, illetve angolról magyarra és franciára fordított betegtájékoztatók párhuzamos korpuszában. Az idegen szavak fordításának elemzése során kísérletet tesz a fordítók stratégiáinak feltérképezésére, amelyek segítségével a nyelvi közvetítők a forrásnyelvi szöveg célnyelvre való átültetésekor próbálnak megfelelni a laikus olvasók, illetve az egészségügyi személyzet elvárásainak.

A kötet soron következő cikkének szerzője **Dankó Szilvia**, az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatója és a Pannónia Korpuszprojekt egyik alapító tagja. Korábbi kutatásai során a célnyelv-specifikus egyedi elemek alulreprezentáltságáról szóló hipotézist (Tirkkonen-Condit 2004) vizsgálta az angol és a magyar nyelv viszonylatában (Dankó 2017). Jelen tanulmányában Chesterman (2007) javaslatát követve nem *a priori*, hanem a fordított és a nem fordított szövegek korpuszalapú elemzésének eredményeképpen létrejövő gyakorisági minta alapján kísérli meg azonosítani a magyar nyelvre jellemző egyedi elemeket – *a posteriori*. Ugyanis ha bizonyos szavak előfordulási gyakorisága eltér a fordított és az autentikus szövegeket tartalmazó korpuszban, akkor feltételezhetően előfordulnak alulreprezentált, célnyelv-specifikus „egyedi” nyelvi elemek is a gyakorisági különbségeket felmutató szólistában.

Nagy Annamária Lilla az ELTE BTK germanisztika alapszakosaként, majd fordító–tolmács mesterszakosaként szerzett diplomát. Évek óta dolgozik fordítóként és tolmácsként magyar, német és angol munkanyelven, továbbá nemzetközi szinten tevékenykedik szabadúszó újságíróként és fotóriporterként a könnyűrepülés világában. Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Fordítástudományi Doktori Programjában kutatási területe a műszaki szakfordítás sajátosságainak feltárása új módszerekkel (Nagy 2017), elsősorban a Pannónia Korpusz fordított és autentikus szövegeit vizsgálva, amelynek alapításában és fejlesztésében is szerepelt vállalt. Jelen tanulmányában – *A szógyakoriság gépi vizsgálata műszaki szövegeken: terminusok és műszaki formulaszerű elemek* – a műszaki szövegek szógyakorisági jellemzőit igyekszik feltárni, választ keresve a kérdésre, vajon milyen hatást gyakorolnak a műszaki szövegek szógyakoriságára a terminusok, a műszaki szövegkörnyezet formulaszerű kifejezései.

Bakaja Zoltán *Az indiai vallási irodalomban használatos beszélőjelölő igék magyar fordítása* című írása az utolsó a jelen kötet cikkeinek sorában, amely a nyelvi közvetítés írásbeli módjának szövegsajátosságait vizsgálja. A tanulmány szerzője 1994-ben szerzett mélyhegedűművész, tanár képesítést a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyetemi Tagozatán. 2011-ben a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola vaisnava teológia, 2014-ben vaisnava jogamester alapszakán szerzett diplomát. 1997 óta tanít, 2012-től a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola oktatójaként. Jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, készülő disszertációja témájául a *Bhagavad-gítá* magyar nyelvű fordításainak bemutatását választotta. A cikk a *Bhagavad-gītā* beszélőjelölőjében található ige magyar fordítási lehetőségeit vizsgálja. Számba veszi a mostanáig megjelent kiadások megoldásait, és a Magyar Nemzeti Szövegtár, valamint a Pannónia Korpusz fordított szövegeinek segítségével keres választ arra a kérdésre, hogy egy modern magyar kiadásban vajon melyik magyar ige lehetne a legjobb választás a beszélőjelölő idéző igéjének fordítására.

A szóbeli és az írásbeli nyelvi közvetítés határmezsgyéjén elhelyezkedő audiovizuális fordítás sajátosságainak kutatásával foglalkozik **Malaczkov Szilvia**, a Budapesti Gazdasági Egyetem oktatója, aki egyrészt angol üzleti, diplomáciai és média szaknyelvet, másrészt angol–magyar, magyar–angol szakfordítást tanít. Az ELTE BTK Fordítástudományi doktori programjának doktori hallgatójaként az önkéntes feliratozás jellemzőit vizsgálja nyelvészeti megközelítésű elemzésekkel. Ebben a kutatási témában született *A nem hivatásos feliratozás a fordítástudomány szolgálatában: a vonatkozó mellékmondat használata az audiovizuális fordításban* című tanulmánya is. A cikk alapjául szolgáló empirikus kutatás célja az önkéntes TED-fordítók online felirataiban megjelenő nyelvhasználat összehasonlítása az eredeti magyar nyelvű TED előadások nyelvhasználatával, valamint a sztenderd nyelvhasználattal.

Harmadik kód a tolmácsolásban: létezik tolmácsolási szöveg? *Intermodális korpuszok és esettanulmány* című írásában **Szegh Henriett** a tolmácsolt szövegek sajátosságait vizsgálja. A szerző 2002-ben diplomázott az ELTE BTK francia nyelv- és irodalom szakán. 2011-ben végzett az ELTE Európai Unió konferenciatolmács képzésén (magyar–

francia–angol). 2012-ben szakfordító vizsgát tett (társadalomtudomány, magyar–francia, francia–magyar). Jelenleg az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Fordítástudományi Doktori Programjában folytatja tanulmányait. Szakterülete a tolmácsolás vizsgálata, azon belül a tolmácsolási nyelv jellemzőinek feltérképezése, cikkeit is ebben, illetve az anticipáció témájában publikálta (Szegh 2016, 2017). Jelen tanulmányában kutatásainak második szakaszáról számol be: intermodális elemzéssel megvizsgálja ugyanazon forrásnyelvi szövegek tolmácsolás és fordított változatát, először statisztikai vizsgálatoknak vetve alá a szövegeket, majd kvalitatív elemzést alkalmazva igyekszik feltárni, vajon mi állhat a tolmácsok döntéseinek hátterében.

Az utolsó, kutatási eredményeket közlő tanulmány – *Diskurzusjelölők és kötőelemek a magyar szinkrontolmácsolás és eredeti diskurzusban* – ugyancsak a tolmácsolás témakörével foglalkozik. Szerzője, **Götz Andrea** az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programján szerzett PhD fokozatot, a Károli Gáspár Református Egyetemen tudományos segédmunkatársként tevékenykedik. A Pannónia Korpuszprojekt egyik alapítótagjaként többek között a tolmácsolási alkorpusz fejlesztésével foglalkozott (Götz 2017), kutatásainak középpontjában a mediált szövegek diskurzusjelölő-használata áll (Götz 2016). Jelen tanulmányában ezúttal arra a kérdésre keresi a választ, mennyiben motiválják a forrásnyelvi beszédek a magyar tolmácsolás szövegek pragmatikai és diskurzusjelölőit, és vajon gyakoribbak-e ezek a nyelvi elemek a tolmácsolás szövegekben, mint az autentikus szóbeli nyelvhasználatban.

A korpuszalapú fordításkutatásokkal foglalkozó elméleti értekezések és empirikus korpuszkutatások bemutatása után két recenzió következik, mindkét kiadvány a korpuszalapú vizsgálatok kihívásaival foglalkozik. Az első ismertető, **Benedek Enikő** doktórandsz hallgató írása, Mariachiara Russo, Claudio Bendazzoli és Bart Defrancq (2018) *Making Way in Corpus-based Interpreting Studies* címmel megjelent kiadványát mutatja be, amely a korpuszalapú tolmácsolástudomány elméleti keretrendszerének ismertetése után a szakképzett tolmácsok produkciójának korpuszalapú elemzéséből levont következtetéseiről tartalmaz tanulmányokat. A második recenzióban **Klenk Márk**, szintén a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója, ismerteti Claudio Fantinuoli és Federico

Zanettin (2015) *New directions in corpus-based translation studies* című tanulmánykötetét. A szerzők gyakorlati példákon keresztül mutatják be a korpuszok fordítástudományi kutatásokban való alkalmazásának lehetőségeit.

A tanulmánykötet fentebb ismertetett cikkeinek mindegyike hozzájárul a magyarországi korpuszalapú fordítástudomány fejlődéséhez, ötvözve a jelentős méretű szövegátlományra épülő kvantitatív vizsgálatok általánosíthatóságának előnyeit a kvalitatív elemzések mélyreható és felszíni szövegsajátosságok okait feltáró jellegével – hipotéziseket tesztelve, ugyanakkor újabb hipotéziseket vetve fel későbbi elemzések céljára. A tanulmányokban szereplő, empirikus alapokon nyugvó új eredmények és új elméleti fejtegetések így remélhetőleg alapot nyújtanak számos további vizsgálódás számára, gondoskodva az új kutatási paradigma hazai tudományos körökben való meggyökerezéséről.

Irodalom

- Ábrányi H. 2017. *A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32524/dissz_abranyi_henrietta_nyelvtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Bozsik Gy. 2015. *A lexikai kohézió és az énekelhetőség vizsgálata operaszövegek fordításában*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/bozsikgyongyver/diss.pdf>
- Chesterman, A. 1993. From ‘Is’ to ‘Ought’: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* Vol. 5. No. 1. 1–20. <https://doi.org/10.1075/target.5.1.02che>
- Chesterman, A. 2007. What is a Unique Item? In: Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds) 2007. *Doubts and Directions in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 3–14. <https://doi.org/10.1075/btl.72.04che>
- Dankó Sz. 2017. Alulreprezentált célnyelvi elemek a fordításban, avagy a „szokott” esete

Fordítástudomány 19. évf. 1. szám 75–84.

Götz A. 2016. A diskurzusjelölők fordításának kérdései. *Fordítástudomány* 18. évf. 1. szám. 5–18.

Götz A. 2017. Az első magyar intermodális korpusz bemutatása. Kutatási lehetőségek. *Argumentum* Vol. 13. 126–139.

Heltai P. 2007. Párhuzamos szaknyelvi korpusz munkálatai a Szent István Egyetemen. In: Feketéné Silye Magdolna (szerk.) *Porta Lingua*. Debrecen: DE ATC. 285–293.

Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Klaudy K. 2005. Párhuzamos korpuszok felhasználása a fordításkutatásban. In: Lansztyák I., Vančóné Kremmer I. (szerk.). *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyvek egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda. 153–185.

Kohn, J. 1997. Mit den beiden Flügeln atmen.... Computergestützte Analyse literarischer Texte. In: Henrici, G. és Kohn, J. (eds) *DaF-Unterricht im Spannungsfeld zwischen Forschung und Praxis, Sombathelyer Didaktik-Symposium 1995*. Szombathely: BDTF: 41–49.

Kovács M. 2015. *A frazeológiai univerzálék fordítási aspektusai és üzenetközvetítő szerepe európai uniós kontextusban*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/kovacs-marietta/diss.pdf>

Lengyel I. 2013. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/lengyel-istvan/diss.pdf>

Makkos A. 2015. Összehasonlítható kompetenciák anyanyelvi és fordított szövegekben. Az anyanyelvi fogalmazási kompetencia és a fordítási kompetencia összefüggései egyetemi hallgatók magyar nyelvű, összehasonlítható szövegei alapján. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/makkosani->

ko/diss.pdf

- Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.48>
- Mohácsi-Gorove A. 2014. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/mohacsigoroveanna/diss.pdf>
- Nagy A. L. 2017. A szógyakoróság gépi vizsgálata műszaki szövegeken. *Fordítástudomány* 19. évf. 2. szám. 40–57.
- Nagy J. 2015. *A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32440/dissz_Nagy_J%E1nos_nyelvtud.pdf;jsessionid=6A-4C5AC4617F2FA25A75A5D97F1D15C5?sequence=1
- Polcz K. 2012. *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/polczkaroly/diss.pdf>
- Robin E. 2014. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/robinedina/diss.pdf>
- Robin E., Szegh H. 2018. A Pannónia Korpusz audiovizuális alkorpusza. In: Dróth J. (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és az oktatás különböző szintjein*. Budapest: KGRE, L'Harmattan Kiadó. 93–110.
- Sato N. 2014. *A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar–japán és a japán–magyar interperszonális kommunikációban*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/satonoriko/diss.pdf>
- Seidl-Péché O. 2011a. *Fordított szövegek számítógépes összevetése*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/seidlpécholivia/diss.pdf>
- Seidl-Péché O. 2011b. Fordított szövegek számítógépes összevetése. In: Bocz Zs., Sárvári

J. (szerk.) (2013) Válogatott cikkek, tanulmányok, 2010–2013. Budapest: BME GTK Idegennyelvi Központ. 369–386.

Somodi J. 2014. *Megszólítások pragmatikája japán-magyar összevetésben. A japán appellatív megszólítások fordításának vizsgálata magyar filmszövegekben.* Doktori értekezés. Budapest: ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/somodijulia/diss.pdf>

Szegh H. 2017. Harmadik kód a tolmácsolásban: létezik tolmácsolási szöveg *Fordítástudomány* 19. évf. 1. szám. 60–74.

Tirkkonen-Condit, S. 2004. Unique items – over- or under-represented in translated language? In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 177–186. <https://doi.org/10.1075/btl.48.14tir>